

CANO GONZÁLEZ, Ana María / GERMAIN, Jean / KREMER, Dieter (ed.) (2004): *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane Patronymica Romanica (PatRom)*. Volume II/1: *L'homme et les parties du corps humain (première partie)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 806 columnes.

Cal saludar amb esperança aquest primer florilegi d'estudis antroponímics que ens ofereix el projecte *PatRom* en la que és de fet (malgrat l'aparició l'any 1997 d'un primer volum) la primera mostra de la forma que pot tenir el gran diccionari de l'antroponímia romànica. Les obres lexicogràfiques d'ampli abast —el *REW*, el *FEW*, el *DCVB*, el *DECat*— han suposat importants avenços, tot i les limitacions imposades precisament per la seva ambició. El *PatRom* és també una gran aportació a la ciència romanística, dintre d'uns límits, dels quals en són ben conscients els seus autors i que procurarem assenyalar. Volem, però, resumir en primer lloc l'essencial de la seva aportació i ho farem amb unes paraules de la breu introducció al volum:

«Nous avons pourtant la faiblesse de penser que l'on a rarement approché avec autant d'objectivité et de systématisation —et à une telle échelle, permettant le comparatisme— les matériaux anthroponymiques, en remettant au centre des préoccupations l'analyse linguistique, l'exigence méthodologique et la prééminence de la documentation, ancienne et contemporaine».

En la nostra opinió, les característiques fonamentals de l'obra són:

- a) Es fonamenta en un corpus de dades ampli i representatiu, basat en el despullament de textos antics i de repertoris contemporanis. És aquesta la primera exigència d'un mètode científic de base positivista.
- b) Aplica una anàlisi pròpiament lingüística de les dades antroponímiques, sense rebutjar la llum que puguin aportar disciplines com la història general, la història de la religió, la geografia, la sociologia, l'antropologia o l'etnologia.
- c) Adopta una perspectiva comparativa, basada en una tradició lingüística posada a prova durant dos segles.
- d) Considera els antroponims com elements integrats en un sistema. No es podria ordenar i presentar sistemàticament tots els materials toponímics analitzats, si no es cregués que darrere de les dades hi ha «un ensemble où tout se tient». Ordenar aquest immens cúmul d'antroponims és possible perquè formen realment un conjunt organitzat.

Això és el que sembla desprendre's de la lectura del volum que estem ressenyant pel que fa als principis metodològics generals. Però en aquest llibre podem veure ja aplicats els principis de presentació i redacció, acordats per l'equip de treball i resumits per Eva Buchi en la *Présentation d'un projet*, editada per D. Kremer l'any 1997. Com que en el volum no s'expliciten aquests principis ni

es dona la llista d'abreviatures, serà bo que en parlem una mica, per tal d'orientar el lector que no hagi seguit la bibliografia sobre el *PatRom*. Explicarem tot seguit:

- 1) Quina és la macroestructura de l'obra i la seva ordenació general.
- 2) Quina estructura es dona a cada un dels articles que la formen.

Pel que fa a la primera qüestió, s'ha de dir que no és un diccionari alfabètic. No se'ns hi ofereixen tots els antropònims romànics ordenats de la A a la Z. Almenys en un primer moment, sembla ser que es deixaran de banda els noms derivats directament d'antropònims llatins (QUINTILIANUS > *Quintillà*), els detoponímics (*Vigatà*), els filitatus (*Sánchez*) i els noms d'ofici (*Fuster*). El *PatRom* se centra en els antropònims delexicals.

Creiem que es pot mantenir el que vam observar arran de la publicació del primer volum: el *PatRom* és un diccionari etimològic, històric i genètic, que presenta, des d'una perspectiva semiològica, una selecció dels noms delexicals més representatius de la Romània. No obstant això, en certs moments sembla adoptar-s'hi un enfocament onomasiològic. És el cas dels reflexos de CAPUT i TESTA, que apareixen tractats en dos articles consecutius. Es parteix d'una realitat potencialment motivadora de noms, la noció de 'cap de l'home o de l'animal' i s'estudien les expressions antropòniques que s'hi refereixen: *Cap, Cabeça, Cabeza, Testa, Bonetête, Malatesta, Testard...* És clar que es restringeix el repertori als elements relacionats amb lexemes com *cap* o *testa* i que se'ls distribueix en dos articles segons l'origen etimològic. Si aquest principi es respectés en posteriors volums, podria fer-se agrupacions lexemàtiques dintre dels distints camps nocionals: AVUNCULUS i THIUS, PRIMUS i CONSOBRINUS, CAMBA i PERNA, BLANCUS i ALBUS, GALBUS i BADIUS, EQUUS i CABALLUS, MATIANA, POMUM i MELUM. Aquestes agrupacions serien de gran utilitat per observar la repartició lexemàtica dintre de la Romània. Però a fi de comptes, el principi general d'ordenació és etimològic i formal. Per a la noció de 'cap' es parteix dels dos lexemes llatins més representatius: CAPUT i TESTA i se'ls converteix en lemes. Sota cada un d'ells s'agrupen els materials per tipus de derivació, composició i ordre sintàctic. Solament s'accepten com a lemes els lexemes que siguin llatins o hagin estat manllevats pel llatí en època primerenca, i en tot cas atestats abans de l'any 630 (Sant Isidor). En el volum segon se'ns ofereix, com es diu en la introducció, una tria de «vint superlemes» pertanyents a la temàtica de l'home i el seu cos. És un homenatge a l'ésser humà en una obra, el *PatRom*, que s'inscriu en la millor tradició de l'humanisme europeu. L'ordenació va del tot (HOMO, CORPUS) a les parts: cap, tronc i extremitats. La disposició segueix després un ordre natural (CAPUT, TESTA, FRONS, CORNU, LINGUA, DENS, OCLUS, AURICULA, NASUS). Davalla tot seguit cap a les parts inferiors (COLLUM, PANTEX, CULUS, CAUDA) i acaba per les extremitats superiors (BRACCHIUM, MANUS, DIGITUS, POLLEX, POLLICARIS). En la introducció s'avisava que s'està preparant un segon volum dedicat a les parts del cos, en el qual es tractaran lemes com CAPILLUS, BUCCA, COR, SANGUIS, PERNA O PES. També es diu que s'hi inclouran aquí els lemes referits a la coloració del cabell o de la pell. Ens permetem suggerir que, donada la complexitat i especificitat semàntica del cromatisme, potser aquest aspecte mereixeria un volum a part.

La microestructura dels articles va quedar ben establerta en el *Cahier de normes rédactionnelles* de l'any 1997, però hem observat que existeix una certa llibertat d'aplicació per part dels redactors de cada article. Creiem que això era esperable: és la sabata la que s'ha d'adaptar al peu. Les llengües de redacció en aquest volum són el francès, el castellà, l'italià i el portuguès. Com exemple del que pot ser l'estructura d'un article n'hem elegit un, el dedicat a CORNUS, redactat per Enzo Caffarelli, Catherine Hanton i Dieter Kremer. S'encapçala amb el lema, CORNU (**lat.**) **cornu**, seguit de la visió sinòptica de l'estructura general. En aquest cas, s'han repartit els materials en dos grans apartats A. *Escrescenza (e valori metonimici)* i B. *Strumento musicale*, tenint en compte fenòmens de caire semàntic i motivacional. La subdivisió ha distingit entre a. *Formazioni nominali* i b. *Formazioni verbali*. Segueix un apartat introductori, entre claudàtors i marcat amb el dígit 0., en el qual es defineix el significat del lexema llatí, s'indica la seva difusió a la Romània, s'indiquen les principals tendències d'ordre lexicològic, s'assenyalen possibles paranys per a la investigació i es justifiquen les decisions adoptades pels redactors. Per exemple s'assenyala que «in non pochi casi si

rivela particularment difficile, almeny per algunes llengües, la distinció entre els continuadors de CORNELIUS i els derivats de CORNU» (col. 315). Es mira de posar límits amb la toponímia: «la toponímia és fortament caracteritzada per formes derivades de lat. CORNU adoptades en denominacions geomorfiques» (col. 319). I es crida l'atenció sobre parònims com el nom llatí del corn: «I continuadors de CORNU s'incrocian i es confonden amb aquells de CORNUS n.f. 'còrniol (arbre)', i els seus descendents han donat origen a una gran gamma de NL» (col. 319). S'apunta també la causa de l'absència de representants en un dels dominis: «e certament a causa de quest'últim significat [«disonor per infidelitat conjugal»] assente en l'antroponímia iberorromana oficial, resultant la família lessical de corn- una classe de tabú» (col. 317). Aquest apartat es tanca amb les referències bibliogràfiques fonamentals. En els apartats següents s'ofereix una selecció d'exemples extrems de la documentació antiga (fins l'any 1944) o moderna. Els materials es reparteixen en quatre grans apartats: I. NP de forma simple. II. NP derivats. III. NP compostos. IV. NP delocutius. Dintre d'aquests apartats hi ha una segona distribució indicada amb díxits àrabs: 0. Sense canvi de marques. 1. Canvi de gènere. 1.2. Canvi de gènere i nombre. 2. Canvi de nombre. 3. Addició d'un determinant. 4. Addició d'una preposició. 5. Forma declinada fixada (romanès).

La fórmula final que precedeix les expressions antroponímiques pot semblar críptica, però es comprèn amb facilitat si es tenen en compte les indicacions anteriors. Entre la numeració romana dels apartats II, III, IV i la numeració àraba apareixen entre parèntesis els indicadors dels formants, segons la forma etimològica llatina. La preposició afegida apareix entre claudàtors. En reproduïm tot seguit una mostra:

B.a.II.(+-rTTU).0.4.[DĒ+.]

Doc. hist. GR-41 Perrota de Cornet (Guernesey) a.1304 Havet, BECh

NF cont. Decornet (BEL:7/BW:4, Ht:2).

Caldria llegir-ho així: *de Cornet* és un nom personal motivat per la relació amb un instrument musical (B), de formació nominal (a), derivat (II) amb el sufix procedent del llatí -rTTU, sense marques (0) i amb addició de la preposició procedent del llatí DĒ. Es troba documentat al domini gal·loromànic (GR) i en concret a Anglaterra (GR-41), l'any 1304. Es continua en el nom de família contemporani *Decornet*, del qual tenim 7 ocurrences a Bèlgica, 4 al Brabant Wallon i 2 a l'Hainaut; cal dir que el desenvolupament de les abreviatures no és evident i el lector no pot desxifrar-les amb seguretat si no té a mans el volum de presentació on es publicaven unes «repères concernant la structure du dictionnaire» o si no espera a la publicació del futur volum I.

Serà molt útil al lector tenir en compte que IB, GR, IR, RO són les abreviatures per als dominis iberoromànic, gal·loromànic, italomànic (on s'inclou el rètic) i romanès. IB-30 és la referència del domini iberoromànic oriental: IB-31 (Catalunya, Andorra, Rosselló), IB-32 (Balears, Algúer), IB-33 (València).

Vistos els principis metodològics i constatada la seva aplicació, convé indicar quines creiem que són les principals aportacions d'aquest *PatRom* que comencem ara a tenir.

En primer lloc, el *PatRom* ha estimulat la reflexió teòrica sobre el camp de l'onomàstica i ha creat un aparell formal, crític i interpretatiu propi d'una ciència. La rigorosa ordenació del material fa que es pugui entreveure, ja des del primer volum, quins són els procediments lingüístics que intervenen en la creació dels noms personals a partir del lèxic comú. Entre els mecanismes formals es destaquen la riquíssima derivació, les diverses formes de composició i els procediments sintàctics, com pot ser l'ordre dels elements. Qui vulgui seguir la història d'un sufix romànic, haurà forçosament d'acudir a aquesta obra. Qui vulgui estudiar els mecanismes de la composició lexical, no podrà ignorar les lliçons de l'antroponímia. Entre els fenòmens semàntics els autors dels diferents articles subratllen sovint la metonímia, la sinèdoque, la metàfora, la ironia, l'antítesi. En uns articles la maquinària interpretativa queda oculta, en altres es fa més explícita. Es pot comprovar seguint la terminologia emprada en la classificació dels successors de DENS: A. *SN thématiques*, A.a.

SN proprement thématiques, A.b. *SN à thématité atténuée*, B. *SN rhématiques*, B.a. *SN motivés sur la dimension, la qualité ou le nombre de dents*, B.b. *SN motivés sur la couleur des dents*, B.c. *SN exprimant une comparaison*, B.d. *SN à motivation comportementale*, B.e. *Désignations métonymiques de la profession*. Fins i tot en aquest article s'expliquen els principis teòrics seguits: «On les présentera en combinant les trois points de vue énonciatif-hiérarchique (informationnel), sémantico-référentiel (motivationnel) et morphosyntaxique (formationnel)» (col. 378). En resum, el *PatRom* suposa una aportació important al coneixement de les lleis generals que regeixen els sistemes antropònims.

En segon lloc els estudis continguts en aquest volum ofereixen una reflexió ben ponderada sobre la motivació del signe lingüístic. Un dels autors mencionats sovint en el text per raó dels seus estudis sobre els renoms o sobrenoms (SN), el professor Enric Moreu-Rey, parlava de l'etiologia del nom, de les causes que l'han fet nàixer. És una constant en tots els articles la referència, no solament a l'etimologia, sinó també a la «motivació». Per exemple, en l'article *FRONS* es diu:

«La motivation des noms faisant appel au mot *front* s'appuie soit sur une particularité physique (front particulier, généralement large, haut, altier etc.) soit sur une particularité morale liée au front, généralement l'insolence...ou la résistance...Certains dérivés sont nettement métonymiques pour des fabricants de bandeaux ou d'autres accessoires vestimentaires liés au front de l'homme ou d'un animal» (col. 283).

Nosaltres creiem que cal distingir entre la motivació semàntica, que depèn del sistema, i la motivació social, que depèn dels grups humans que assignen a un element lèxic la funció de designació personal. En un cas s'expliquen les raons que fan que un element lèxic sigui potencialment creador d'antropònims. El mot *front*, per exemple, porta en el seu contingut la possibilitat d'implicar la noció d'insolència. En l'altre cas s'expliquen les raons per les quals un element lèxic és acceptat o rebutjat com a element d'identificació personal. Es tracta de donar compte de les condicions socials que permeten la creació dels antropònims i la seva difusió. Això està lligat a la mentalitat social i als valors imperants en cada moment. És una qüestió de caire pragmàtic. Potser podríem parlar de motivació semàntica, o simplement *motivació*, i de condicionament social o *condicionament*.

Aquest segon aspecte, el condicionament, està molt ben tractat en alguns articles del volum. Per exemple, al tractar els compostos d'*HOMO* (NP), s'indica: «Surtout les composés du type *Homo-bonus* etc. paraissent caractéristiques du contexte chrétien (et juif) en tant que noms auguraux» (col. 60). I poc abans, en l'apartat dedicat al sobrenom (*HOMO* (SN)), s'explica la repartició geogràfica de *Bonhomme*, amb l'advertència: «En Occitanie, il faut éventuellement tenir compte de la religion cathare, dans laquelle les simples croyants étaient dits “bons hommes” aux observations moins rigoureuses que celles des “parfaits”» (col. 34). A l'article dedicat a *NASUS* es diu: «La réticence à la fixation des SN en NF s'expliquera par la crainte du ridicule, plus forte dans des sociétés à empreinte aristocratique et courtoise» (col. 487). Al tractar els noms relacionats amb la panxa es fa l'observació: «La panza pudo ser considerada como exponente del bienestar físico y material (buena alimentación, buena salud, seguridad económica, etc.) y de lo que esto podía conllevar (buen carácter, alegría, falta de preocupaciones, tranquilidad de espíritu, paciencia, ociosidad o falta de actividad, mayor facilidad para afrontar las adversidades o los riesgos etc.)» (col. 563).

En tercer lloc el *PatRom* posa a prova les hipòtesis que sobre l'antroponímia romànica s'han formulat i alhora permet emetre noves hipòtesis basades en una mostra molt més representativa. Vejam el que es diu en l'article *NASUS*: «Les matériaux contredisent un peu l'avis de Dauzat selon lequel le simple nom d'un membre ou organe du corps est incapable de fonctionner comme SN (Dauzat-Traité 187)» (col. 487). Es pot ara, per exemple, començar a avaluar si l'antroponímia catalana presenta major afinitat amb l'antroponímia gal·loromànica o amb la iberoromànica. O bé es pot certificar la repartició geogràfica de les diferents bases formatives. Teníem la impressió que l'antroponímia catalana preferia formacions amb *BOVIS* (*Capdebou*), mentre que a Castella i Lleó hi havia preferència per *VACCA* (*Cabeza de Vaca*). Ara aquesta impressió és ja una constatació.

Les possibilitats d'aprofitament de l'obra, independentment de les tesis que els seus autors puguin demostrar a partir de l'anàlisi dels materials, semblen immenses. Qui vulgui estudiar el mecanisme predicatiu dels mots compostos trobarà aquí un camp preparat, perquè l'anàlisi de la motivació semàntica li haurà aplanat el camí. Anem a un cas concret, l'antropònim *Milhomes*. Es troba documentat al centre de França, a la Picardie, a Portugal, Galícia i Astúries. Cal tenir en compte que la polisèmia sembla ser normal. A priori interpretacions possibles són: 1) 'home que comanda mil homes', 2) 'home que té la força de mil homes', 3) 'persona molt valerosa (com mil homes)'. 4) 'home que es creu valent, sense ser-ho'. La primera possibilitat no ve corroborada per l'anàlisi del *PatRom*. La segona es veu probable per al domini gal·loromànic: «l'interprétation comme 'homme très fort' est hautement probable» (col. 30). La tercera tampoc es considera. La quarta, irònica, està ben assegurada per al domini iberoromànic. La ironia es produeix per antítesi: «par antithèse, la personne étant petite» (col. 30). Se citen els diccionaris gallecs i portuguesos que avalen aquesta interpretació: «hombre generalmente pequeño, que se comporta como un fanfarrón, como un bravucón» (DicNormGal 616). A aquestes encara podem afegir nosaltres una altra interpretació, que ens han comunicat oralment: 5) 'dona que té relacions carnals amb molts homes'. Sembla ser un valor conegut cap a la zona de Terrassa i Sabadell. Potser una hipòtesi de treball que es pot extraure és que el valor predicatiu pot ser molt diferent segons que l'antropònim estigui referit a un home o a una dona.

Qui hagi de treballar en toponímia anirà molt més orientat quan s'hagi publicat tot el *PatRom*. Per continuar amb l'exemple anterior, parlarem del topònim *Milhomes*, nom d'una partida de muntanya en el terme de Queixigar, en el vessant meridional de la serra de *las Torallas*. L'any 2005 vam publicar un estudi toponímic sobre els noms del municipi i vam dir que la motivació ens era desconeguda. Ara el tractaríem com un postantroponímic i remetríem al *PatRom* per a la motivació de l'antropònim.

Ja hem anat apuntant sobre la marxa algunes de les limitacions d'aquest diccionari històric de l'antroponímia romànica. Unes són volgudes, com el fet de reduir-se al elements delexicals d'etimologia llatina, i d'altres vénen imposades per les circumstàncies, com el diferent pes que hi tenen les distintes regions de la Romània. Unes zones disposen de molta més documentació que altres i en algunes la tradició d'estudis onomàstics permet un tractament molt més acurat. Opinem que la principal limitació ve donada per la dificultat de combinar dues perspectives presents en l'obra: la històrica, aplicada a la documentació medieval, i la sociolingüística, usada en el tractament de la documentació contemporània. Això pot donar una certa sensació d'heterogeneïtat en els diferents articles. En època medieval els noms respecten les lleis de cada domini lingüístic. Quan no és així, es pot cercar fàcilment una explicació. Per exemple els noms navarresos o aragonesos que no responen a les lleis pròpies dels respectius dominis poden explicar-se per la immigració occitana. Però a la fi del segle xx i principis del XXI els trasllats de població produeixen un mescla d'elements en tots els dominis lingüístics. Això ha obligat a posar a punt mètodes menys lligats a la tradició filològica. Els censos de població i les guies telefòniques es fixen en els noms de família oficials i deixen de banda els renoms. Cal usar instruments estadístics per tractar les grans bases de dades. És forçós acudir a representacions cartogràfiques per reflectir els camins de difusió d'un nom, moltes vegades des de zones rurals a zones urbanes i industrialitzades. I val a dir que les investigadores i els investigadors vinculats al *PatRom*, han treballat molt bé, a títol personal, aquest camp. Però un diccionari no és un atlas antroponímic i no hem d'esperar que els mapes, molt orientadors, s'ofereixin sistemàticament. Potser encara caldrà un nou esforç per conjuminar els dos enfocaments i ajustar perfectament totes les peces d'aquesta gran maquinària que és el *PatRom*.

El volum I del *Patrom* era el darrer assaig abans d'aixecar el teló. Amb aquest segon volum hem assistit a la representació de la primera escena. La nostra crítica és molt positiva. Recomanem el llibre i desitgem l'aparició de nous volums, pel bé de la ciència onomàstica.